

HEXAMETEREK BEN A VILÁG

FÜLÖP DOROTTYA

Kalmár György:

Hexameteres magyar költemények

S. a. r. Hegedüs Béla

Universitas–Reciti, Budapest, 2020. 394 oldal

szabadon letölthető: <https://www.reciti.hu/2021/6810>

(Régi Magyar Költők Tára. XVIII. század, 17.)

Kalmár György műveit nemcsak a laikus olvasó, a szakmai közönség se nagyon ismeri. Ennek egyik – és valószínűleg legfőbb – oka, hogy szövegeinek ez idáig nem készült sem modern, sem kritikai igényű kiadása. Hegedüs Béla jelen kötetete ezt az alapvető hiányt kívánja pótolni: a hexameteres költemények kiadásának fő tétje, hogy Kalmár művei elérhetőek legyenek. Célkitűzéseit ismertette maga a sajtó alá rendező hívja fel a figyelmet arra, hogy az elérhetőség fogalmát több értelemben használja: egyrészt legyenek a polihisztor Kalmár György munkái hozzáférhetőek és könnyen olvashatók, másrészt a mai olvasó számára is érthetőek. A szövegkiadást Hegedüs Béla kellőképpen megalapozta Kalmárral kapcsolatos korábbi tanulmányával, illetve a 2008-ban megjelent *Prodromus: Kalmár György (1726–?) világáról* című kismonográfiájával¹ megteremtette a szükséges filológiai és értelmezési keretet. Munkáival tulajdonképpen az elmúlt néhány évtizedben a Kalmár életművének rehabilitálását célzó törekvések fordulóponthoz értek.

Kalmár újrafelfedezésében jelentős szerepet játszott Weöres Sándor feledésbe merült költői teljesítményeket összegyűjtő antológiája, a *Három veréb hat szemmel*.² A válogatással Weöres egyrészt ráirányította az irodalomtörténészek figyelmét a költő műveire, másrészt némileg el is torzította a Kalmár-képet, hiszen egy Csontváryhoz hasonló „nagy örültként” jellemezte; elfedve a szövegek összetettségét és szigorú szerkesztettségét, azt sugallta, hogy az örü-

letben nem szükséges rendszert keresni. Szelestei N. László tanulmányai és az általa kiadott *Kalmár György*, „a magyar nyelv szerelmese”³ című, hivatalos iratokat, leveleket, illetve Kalmár-műveket tartalmazó forrásgyűjtemény nagymértékben hozzájárult az életműről kialakult kép újragondolásához. Hegedüs Béla részben Szelestei N. László nyomán haladva a *Prodromus* utolsó egységében számos általa feltárt és a kismonográfiában hivatkozott forrást tett közzé, a nagyobb terjedelmű művek közlésére pedig létrehozott egy digitális kritikai kiadást is. Precíz textológiai munkái és elemzése révén nem pusztán a Kalmárral kapcsolatos vagy általa írt szövegek váltak olvashatóvá, hanem az életmű értelmezési lehetőségei is jelentős mértékben gazdagodtak.

A kötet három fő szerkezeti egységből áll: a költemények értelmezéséhez támpontokat nyújtó előszóból, a jegyzetekkel ellátott Kalmár-szövegekből ([*Summa*], *Valóságos Magyar ABC*, *P. S. Utóírást* és *Mária Teréziához buzduált alázatos énekem*), illetve a könyv használatát megkönnyítő függelékből.

A saját korában is meglehetősen különcnek számító Kalmár fő műveinek a három nyelven publikált világnyelvtervezet (*Proposals*) és a *Valóságos Magyar ABC* című, monumentális költeményt tekintik. Ez utóbbi és a hozzá tartozó *P[ost] S[criptum] – Utóírást*, amely Kalmár húszéves peregrinációja során írt úti jegyzeteiből tartalmaz részleteket, a *Prodromus idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno-Avarici. Apparatus criticus ad Linguam Hungaricam* című, 1770-ben Pozsonyban kiadott könyv függelékeként jelent meg. E kötet első egységét egy grammatikai problémákat feszegető, latin nyelvű kritikai jegyzet alkotja, amelynek *De Metro* című utolsó fejezetében Kalmár leíró magyar verstant ad, majd ezt követi a költői program összefoglalásaként is értelmezhető *Summa*, illetve a szóban forgó, mutatványként definiált költemény. Noha Kalmárnak a nyelvfilozófiai és -kritikai munkái nemzetközi hírnevet és elismertséget szereztek (a világnyelvtervezet berlini kiadásának például Johann Heinrich Lambert volt a patrónusa), a költeményeire nemigen hivatkoztak.

A kötet előszavában Hegedüs Béla röviden áttekintheti a szövegek recepciótörténetének kezdeti szakaszát. A részletesen feltárt forrásokból világosan kitetszik, hogy művei befogadása már a kortársaknak is nehezére esett. A nagyszombati egyetem Budára költözése alkalmából készült Mária Terézia-ének teljes mértékben visszhangtalan maradt, de az is sokatmondó,

¹ Hegedüs Béla: *Prodromus: Kalmár György (1726 – ?) világáról*. Argumentum, Bp., 2008.

² *Három veréb hat szemmel: Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*. S. a. r. Weöres Sándor, bev. tanulmány Kovács Sándor Iván, utószó Bata Imre. Szépirodalmi, Bp., 1977.

³ *Kalmár György, „a magyar nyelv szerelmese”*. S. a. r. Szelestei N. László. Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Püspökszéki Könyvtár, Pécs, 2000.

hogy a *Valóságos Magyar ABC* mint irodalmi mű kritikai fogadtatása tizenegy évet késett a szöveg megjelenéséhez képest. Ez utóbbi költeményről Rájnis József *Kalauzában* éles bírálatot közölt, s ezzel hosszú időre meghatározta a szöveghez való viszonyulás jellegét. Ráth Máttyás a *Magyar Hirmondóban* válaszolt Rájnis bírálatára, és bár kifogásolta az elmarasztalás mértékét, alapvetően ő sem ítélte sikeresnek Kalmár munkáját. Rájnis mindegyike egy teljes könyvet szentelt feleletül *Megszerzés* címmel, amelyben részletesen kifejtette álláspontját. Bírálatának legfőbb jelentősége, hogy ez az egyetlen nyomtatásban megjelent kritika, amely a mű tartalmára vonatkozó megjegyzéseket is tartalmaz. Lévéen a magyar kritikátörténet első, nyomtatásban megjelent pennacsatája, az egész vitának irodalomtörténeti jelentősége is van.

Mely tényezők azok, amelyek a művek befogadásakor már a kortársaknak is nehézséget jelentettek? A legszembeötlőbb probléma a szövegek írásképe, Kalmár György ugyanis a magyar nyelv leírásához nyolcvan különböző karaktert használt. Ennek következményeit Hegedüs Béla az előszóban foglalja össze: Kalmár ráeszmélt, hogy a hangzó nyelv tulajdonképpen leírhatatlan, de mivel elméleti okokból kizárta egy hangzó normanyelv megvalósításának lehetőségét, szükségesnek látta az egyszerű beszéd minél pontosabb visszaadását – ilyenformán műveiben a szabályos metrikai képlet és megvalósulás tulajdonképpen egybeesik. Az egyedi írás nem csupán az olvasás aktusát tette nehezebbé, az újrakiadások lehetőségét is valamelyest korlátozta, hiszen következetes modernizált átírása nem volt egyszerű feladat. A használható, idézhető szövegváltozat kialakításakor Hegedüs Bélának több szempontot kellett mérlegelnie. A nem meghonosodott, csak Kalmár által használt karakterek átírásában egyrészt szem előtt tartotta a *De Metro* fejezetben kifejtett harminc prozódiai szabályt, másrészt a költő elsődleges szempontjához igazodott, amikor a metrum megőrzése mellett döntött (olykor a mai helyesírási szabályok rovására), ám eltért ettől az elvtől, ha a metrumhoz igazodás zavarta volna a szöveg értelmét. Az átírásban alkalmazott séma közlése követhetővé teszi a Hegedüs alkalmazta textológusi metódust. A kötet könnyen használható és áttekinthető: egy-egy oldalon a modernizált szöveg alatt nem csupán Kalmár saját megjegyzései, illetve a szöveg megértését segítő jegyzetek, hanem a sorszámhivatkozással ellátott betűhű forrásszöveg is olvasható, ekként pedig a költemények modernizált átírata folyamatosan összevethető az eredeti változattal.

A szövegek megragadhatóságának másik nehézségét a műfaji behatárolás jelenti. Noha a költemények hexameterekben íródtak (a *Prodromus* címlapjának tanúsága szerint a *Valóságos Magyar ABC* 4634, az *Utóírás* pedig 990 hexameterből áll), a művekhez a választott versforma által felidézett hagyomány felől

közeledő értelmezési mód nem mutatkozik természetesen, mivel nem eposzokkal van dolga. A *Valóságos Magyar ABC* műfaja Kalmár szerint a *poema universale*, amely nagyon hasonlít a világnyelvetervezet *lingua universalis* megjelölésére. Hegedüs mind a kismonográfiában, mind tanulmányaiban részletesen vizsgálta Kalmár monumentális egyetemes költeményének és nyelvfilozófiai munkásságának összefüggéseit, s ezeknek pusztán főbb következtetéseit illesztette az előszóba. A *poema universale* a teremtett érzékelhető világot próbálja meg leírni a legtökéletesebben. Ehhez egy értelmezhető rendszerre, enciklopédiára van szükség, és mivel Kalmár nem hisz a taxonomikus rendszerekben, az abc betűit választja költeménye vezérfonalának, amelyekhez hozzarendelheti a valóság elemeit, vagyis Hegedüs szavaival: „valóságot, úgymint *valóságosat* teremt nyelvben.” (24. old.)

Mindebből egy újabb, az életmű értelmezését alapjaiban meghatározó probléma bomlik ki: a Kalmár-féle *Prodromus* függelékében közölt 4541 sornyi költemény pusztán az A betűhöz kapcsolódó részt tartalmazza, s noha Kalmár több ízben is utal az abc további betűire, nem tudható, hogy elkészült-e valaha a teljes szöveggel. A *Valóságos Magyar ABC* tehát torzó, amelyhez ekként hozzárendelődik egy óriási méretű, valószínűleg a Kalmár-féle, nyolcvan karaktert tartalmazó ábécéhez kapcsolt szöveg fiktív vagy elveszett kontextusa. Mindez pedig egy még tágabb, szintén elveszett kontextusba illeszkedik bele, hiszen egyfelől már feledésbe merült az a kulturális összefüggésrendszer, amelyben Kalmár műve keletkezett, másfelől hiányzik az életmű kortárs továbbgondolása is, mivel újító kezdeményezései nem találtak követőkre.

Hegedüs Béla az előszóban a művek bemutatása, a rövid recepciótörténeti áttekintés és a szövegkiadás elveinek ismertetése mellett egy lehetséges értelmezési irányt is javasol az olvasónak. Külön figyelemre méltó gesztus, hogy nem azokat a korábban kidolgozott elemzéseit összegzi vagy ismétli meg, amelyek arra mutatnak rá, hogy a hexameterfolyam milyen nagy mértékben van beágyazva Kalmár nyelvelméleti írásainak rendszerébe, hanem egy más típusú megközelítést kínál. A tárgyátörténeti elemzés kiindulópontját a *Valóságos Magyar ABC* első 1243 sora alkotja (ezt a szövegegységet maga Kalmár különítette el a mű többi részétől, kiemelve, hogy az illető részt 1761-ben Jászvásár közelében fejezte be). A vizsgált egység egy következetesen végigvitt allegóriára épül: a bűnbeesés utáni emberi létet a pusztulás határozza meg, amelyet Kalmár a himlő és a vesekő testet roncsoló fájdalmával kapcsol össze. Hegedüs összegyűjti és áttekinti a 831–832. sorban felbukkanó, földre tekintő barom toposzának felbukkanásait („volna *szemed* bátor; nem emelhetnéd az egekre:/ mint a barom, csak *alá nézzsz*; mind a földre *tekinttesz*”) Platón, Anaxagorász, Xenophón és Ovidius műveiben, illetve felhívja a figyelmet arra, hogy az égre tekintés toposza

az architektusokban az isteni eredet megtapasztalását ragadja meg, vagyis azt a jegyet, amely megkülönbözteti az embert az állatoktól.

Ugyanakkor egy másik motívum – a római állam ellen összeesküvést szervező és a rossz erkölcs jelképévé váló Catalina – több ízbeni felbukkanása a *Valóságos Magyar ABC*-ben és az *Utóírás*-ban azt sejteti, hogy Kalmár valószínűleg ismerte és felhasználta Sallustius Crispus művét, a *Catalina összeesküvés*t,

106 *A-fél-ásott kíncs-el-való kereskedés.*

minden-holott féléjél még-tudhasfák az-Okosfák,
micsoda Kíncsét adott ISTEN a-mi szép Eleink-
nek ;

s mi-kép' s mély részben maradt mi-réánk el-
azoktól ;

s mi-módon váltjuk s gyarapíthatjuk mi-is aztat.
Nosza, kereskedjünk ez-után! há éltet az-
ISTEN!

Nem kell gondolnunk a-féléttébb-bölcsek
eszével. 2610

Mindém-nél okosabbak akarván lenni, *repiúlnak*.
Ikarok Ők! eszések! semmit némem félnek a-naptól!
Némem tompúl a-fizémek ; szárnyok semm olvad-
el atól!

Micsoda *szégyén* ez! óh Házafi! főt csuppa
gyalázat!

Nincs *Criméredd!* a-mivel mennél à-Cziméressék-béz.

Kellene à-Nyelvet gyakorolva gyakorlani! s érte
kellene mind édj-másra-való képést tusakodni!
kellene *ékésgetni*, égém, s *bóvítteni* aztat!

Hodj e' Világ látván csuddálja, szeresse-még,
aztat!

Már-is az illj ékess! gazdag! s még mire
mönendő! 2620

azt ha mi-s ugi szépitgetjük, s tusakodva gya-
korljuk,
mint égjebek : kik-s à-magokét e'-kép' czimér-
ézték.

Téd'd-fél, ugjan kér'lek, minden há lenne Vit-
ézlő!

A-Haza törvényét tudná's minden; nosza, téd'd-
fél!

Téd'd-fél, imé Doktor minden; s *Boerbaveja* (*)
magának!

New-

(*) Igy mond'd-ki — *Bürbája*.

amelynek magyar fordítása már 1596-ban megjelent, ugyanis a szöveg a vizsgált antik toposzt is tartalmazza. Kalmár összekapcsolja a két motívumot, hiszen érvelése szerint az égre tekintés képességének visszafordíthatatlan elvesztése maga után vonja a Catalina-típusú emberek felbukkanását. Mindezzel a sajtó alá rendező sikeresen ráirányítja a figyelmet egyrészt Kalmár széles körű műveltségére, másrészt a művek komplexitására is, hiszen akár egy-egy szó szerkezetben vagy sorban is számos utalás összekapcsolása figyelhető meg.

Hegedüs Béla a szöveget kísérő magyarázó jegyzetek összeállításában is éppen olyan körültekintően és precízen jár el, mint a bevezetőben olvasható motívumvizsgálat esetén. A letisztult jegyzetapparátus

elsődleges célja, hogy a szövegértést megkönnyítse a jelenkori olvasó számára, így a sajtó alá rendezőnek több esetben is reflektálnia kell az akkori és a jelenlegi nyelvéllapot különbségeire – elsődlegesen az elavult szavak és kifejezések magyarázatával –, illetve rekonstruálnia kell az eredeti jelentést. Azt, hogy mindez nem is annyira kézenfekvő, jól mutatja például a *poszáta* (latinul *curruca*) szó értelmezésének problémája. Weöres Sándor a *currukát kuruc-*

Barbarusd lett Magyar.

107

Newton elég lenne, s *Leibnitz*; kér'lek, nofza,
téd'd-fél!

Téd'd-fél, *Bonfinius*, *Scaliger*, *Strabo*, s *Chuver*, itt
mind!

Téd'd-fél, az-*Elb*, *Tiberis*, *Sejna*-s mind foljna a-
szádból!

Nincs a-Czimérr! ez okon mind annak *Diszfe* sē
lénne.

Félék azért; a-Hazánk, hodj *példa-beszéd-*
be né ménjen! 2630

hodj e' dicső Némzet valahogj más Névre né
kapjon!

hodj à-*Barbaruson* s à-*Hungaruson* ugjan-édjet
né értsen e' Világ; s *édjnek* magyarázza a-kettőt;
négy első bétűt tévén édj-másnak helyébe.

"*Barbarus* his ego fum; quia non intelligor ulli.
"*Hungarus* his ego fum; quia non intelligor ulli.
Barbarus embernek tartnak; mert sénkí nem érthet.
Hungarus embernek tartnak; mert sénkí nem érthet.

Nem lehet ezt más-ként gondolnod fízte
csudának,

ha jut eszédbbe amá *Metző*, ama *Barbarus*
ember. 2640

Ugy mondhatni: mivel ő-magát engedte *parasztá*
vánia ötfzör-öt éfztendőnek előtte; a-*fonfa!*

Csak hat avagy hét éfztendőig évék idegēn főt:
solj hamar *el-főzbatta* a-nyelvéből a-*Magyar Szó!*

Mint-ha ugjan, valahánj-fzör a-késécskét a-rezébe
vagj fájába ereszté; *mind színt'* anji *béűket*

vagj *szókat ki-vakarcsdít-vólna* a-gomba eszéből!
Balgatag à-cziméret könjen lē-vetette magáról!

Illjen ajándéktól kívont még-válni goromba!
Ez nem égjeb, hid'd-el; a-nagy lēten ostroma
nyilván! 2650

Téd'd-

ként értelmezte, félreértését Fekete Csaba cáfolta meg 1995-ben. Hegedüs a szóhoz tartozó jegyzetben kifejti, hogy a *Valóságos Magyar ABC*-ben a poszáta minden alkalommal '*nyomorult, nyomorék*' jelentésben fordul elő, és ezt alátámasztandó, Szikszai Fabricius *Nomenclaturájára*, illetve Szenci Molnár Albert és Pápai Páriz Ferenc szótáira hivatkozik. Hasonlóan jár el azon esetekben is, amikor Kalmár szólásokat és közmondásokat parafrázeál vagy illeszt a szövegbe, hiszen a közmondások értelmezése mellett részletesen összegyűjti korábbi előfordulásait is, többek között Kis Viczay Péter *Selectionjából* és Baranyai Decsi János *Adagiorumából*, de arra is találni példát, hogy egy közmondás (*egy szántás egy kenyér, három szántás három kenyér*) korai előfordu-

lását Kalmárnál találjuk meg, hiszen csak a XIX. század végén jegyezték fel először (lásd a *Valóságos Magyar ABC* 3540–3541. sorához fűzött magyarázatot).

Természetesen a jegyzeteléskor külön figyelmet kellett szentelni a szójelentés folyamatos ingadozásának a tulajdonképpeni és a metaforikus között, hiszen Kalmár a verset sajátos, meghatározott szabályrendszer alapján működő nyelvként gondolta el. A teológus és filozófus költő nem pusztán a nyolcvan különböző karakter bevezetésében bizonyult invenciózusnak, hanem általa kitalált szavakat is használt műveiben, ezen gesztusa pedig az etimológiai problémák iránti érdeklődését is jól tükrözi. Saját bevalása szerint ő képezte a *gólyálni* igét és szócsaládját (lásd Kalmár jegyzetét a *Valóságos Magyar ABC* 4391. sorához), amely egy nagyobb, a mű egészében működtetett szimbólumrendszerbe illeszkedik bele, ugyanis a gólya (régiesen: eszterág) képzetét a költő Magyarországhoz, a sasét pedig Ausztriához társítja, majd a mű zárószóiban a fejedelem tiszteletére bevezeti a *megsasolás* és *esztrágolás* szavakat is.

A jegyzetek egy másik csoportja, amely az irodalmi és kulturális utalások megfejtését tartalmazza, Kalmár sokszínű és gazdag műveltségét villantja fel. A költő a debreceni kollégium után, 1749-ben már Oxfordban tanult, 1750-ben disszertált és egzegetikai munkájával díjat nyert, majd 1751 és 1753 között Londonban tartózkodva a héber nyelvvel kapcsolatos publikációival széles körű ismertségre tett szert,⁴ így nem meglepő, hogy költeményei nagyfokú multikulturális tájékozottságról tanúskodnak. A szövegekben a poema universale célkitűzésével összhangban jelentős szerepet játszanak a bibliai intertextusok, hiszen a kijelölt gondolati irány szerint amiként az ember a Biblia szövegét értelmezi, akként kell az őt körülvevő világhoz is viszonyulnia.

A kötet függelékében Hegedüs külön leltárt készített a hivatkozott bibliai könyvekről, így nagyságrendileg is érzékelhetővé válik, milyen bőséges teológiai ismeretanyag hatja át Kalmár műveit. A bibliai intertextusok számos más típusú (olykor akár más mediális meghatározottságú) művekre mutató allúzióval fonódnak össze, például a fentebb is kiemelt Catalina-történettel, de találni utalást XII. Károly svéd király sikertelen benderi hadjáratára, vagy az 1757-ben kivégzett John Byng brit tengernagy tragikus élettörténetére – ez utóbbi esetén Hegedüs kiváló észrevétele szerint Kalmárnak még az admirálisról szóló, *Swing, swing, O rare Admiral Byng* kezdetű tengerészdalt is ismernie kellett (lásd a *Valóságos Magyar ABC* 1324. sorához fűzött magyarázatot). Hasonlóan éles szemű észrevétel, hogy az *Utóírá*sban emlegetett John Wilkes angol újságíró kapcsán, akit egy III. György királyt kifaragó írása miatt tartóztattak le, Kalmár nem pusztán az ügy fejleményeivel volt tisztában, hanem ismerte William Hogarth vonatkozó, szatirikus élúc rézmetszetét is (lásd a *P. S. Utóírá*s 194. sorához fűzött magyarázatot).

Mivel a jegyzetek elsődlegesen azokat az információkat tartalmazzák, amelyek a helyes szövegértés elengedhetetlen feltételeit teremtik meg, a tágabb összefüggésrendszerek megismerése végett Hegedüs Béla néhány esetben a külön publikált, egy-egy témakört részletesen feldolgozó tanulmányaira irányítja a figyelmet. A *Valóságos Magyar ABC* egyik legmegragadóbb része a kaméleon érzékletes leírása és ismertetése (1824–1973. sor), amelyet Kalmár szimbolikusan a *színesség*, vagyis tettetés bemutatására használ fel. E szövegrészek tágabb kontextusát Hegedüs a *Mit jelent a kaméleon?* című tanulmányában tárta fel, amelyben rámutatott arra, hogy 1755 októberében Kalmár ptolemaisi tartózkodása alatt Usgate angol konzul házában három hetet együtt töltött Stephan Schultzal, a hallei Institutum Judaicum et Muhammedicum nevű szervezet utazó munkatársával. Schultz még 1754 nyarán (szintén ptolemaisi utazása alatt) életében először látott egy kaméleont, amelyet később magával vitt Halléba. Hegedüs Béla bravúrosan érvel amellett, hogy amíg Kalmár és Schultz Usgate konzul házában tartózkodott, Kalmárnak látnia kellett Schultz – ekkor már preparált – kaméleonját, s ez az élmény a szövegformálásban is tetten érhető, ugyanis Kalmár azon részek esetén, ahol az állat külső jegeit írja le, invenciózusabb (hiszen a saját szemével látta a kaméleont), ugyanakkor az életfunkciók megverselésében más szövegek állításaira támaszkodik (mivel a látott kaméleon ekkor már halott volt).⁵

A hivatkozott tanulmányok ugyanakkor megmutatják, hogy a szövegek milyen szorosan kapcsolódnak a Kalmár-életmű más darabjaihoz –, a *Valóságos Magyar ABC* matematikával kapcsolatos részeit például szemléletesen közel állnak a világnyelvetervezethez. A *Kalmár György világnyelve: Milyen világnak a nyelve a világnyelv?* című tanulmányban Hegedüs három olyan debreceni kiadványt vizsgál, amelyek potenciális ihletforrások lehettek az ott tanuló Kalmár számára, és rámutat arra, hogy a költő már a pályájának kezdetén egy olyan szellemi közegben élt, amelyben a matematika tisztelete a tudás megszer-

4 ■ Hegedüs Béla: Kalmár György élete mint mű. In: *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*. Szerk. Bíró Annamária – Boka László, Partium–Reciti, Nagyvárad–Bp., 2014. 74. old.

5 ■ Hegedüs Béla: Mit jelent a kaméleon? In: *Nagy az Isten állatkertje... Állat(ság)ok a magyar irodalom- és művelődéstörténetben*. Szerk. Mercs István, Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Nyíregyháza, 2019. 99–107. old.

6 ■ Hegedüs Béla: Kalmár György világnyelve. Milyen világnak a nyelve a világnyelv? In: *Amicitia: Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára*. Szerk. Csörsz Rumen István – Hegedüs Béla – Kiss Margit – Lengyel Réka – Lénárt Orsolya. Reciti, Bp., 2015. 263–270. old.

7 ■ Hegedüs Béla: John Locke, a hutchinsoniánusok és Kalmár György a nyelvről: Egy 18. századi brit vita nyelvelméleti tanulságai. In: *Építész a kőfejtőben: Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Hites Sándor – Török Zsuzsa. Reciti, Bp., 2010. 358–369. old.

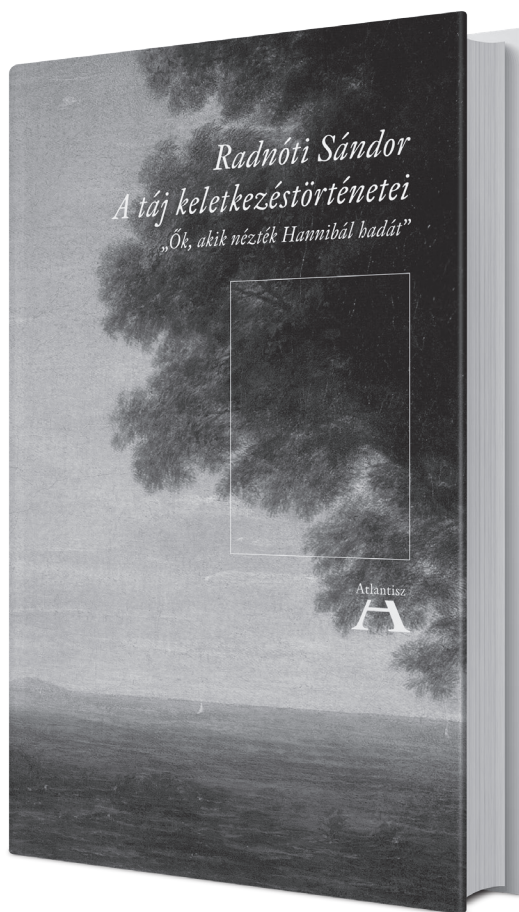
8 ■ Hegedüs: *Kalmár György élete mint mű*, 74. old.

9 ■ Hegedüs: *Prodromus*, 24. old.

zésének feltétlen eleme volt.⁶ Kiemelhető továbbá az *Utólírás* 188–189. sora is, amely Kalmár három angol nyelvű traktátusával áll összefüggésben, amelyekben Hutchinson követőivel szembeni álláspontját fejtette ki. A vitával kapcsolatos észrevételeit Hegedüs *John Locke, a hutchinsoniánusok és Kalmár György a nyelvről: Egy 18. századi brit vita nyelvelméleti tanulságai* című munkájában összegezte.⁷

Mindemellett a jegyzetelésben megfigyelhető a filológiai alap tisztázásának igénye. Néhány verssor utalásainak visszafejtésével Hegedüs sikeresen szűkíti például a művek keletkezési időintervallumát: a *Valóságos Magyar ABC*-ben felbukkanó üstökös képe alapján megállapítható, hogy Kalmár a mű befejezését (az áldást kérő részeket) nem sokkal a teljes szöveg nyomdába adása előtt írhatta, ugyanis a C/1769 P1 (Messier), a valaha látott egyik legnagyobb üstökös az északi féltekén 1769 augusztusa és októbere között volt látható (lásd a 4424–4425. sorhoz fűzött magyarázatot). Hasonló megoldást alkalmaz a sajtó alá rendező az *Utólírás* datálásakor is, amikor a Landerer pozsonyi nyaraló kertjének említése kapcsán megjegyzi, hogy a szövegnek 1769 második felében kellett keletkeznie Pozsonyban (lásd a 762. sorhoz fűzött magyarázatot). Ezeken kívül Kalmár több ízben is utal külföldi utazásaira (1754-ben körbeutazta Itáliát, 1755-ben Konstantinápolyba ment, majd Egyiptomba, innen ismét visszatért Konstantinápolyba, fél évvel később pedig újra útnak indult, és Bukaresten, Jászvásáron, Kijeven, valamint Moszkván át Szentpétervárra is eljutott⁸). A lábjegyzetek folyamatosan felhívják a figyelmet az utazásokkal kapcsolatos lényeges információkra, így az olvasó Kalmár különleges életútjáról is némileg árnyalt képet kap.

Összességében jól látható, hogy Hegedüs Béla jelen kötete a költemények modernizált átírásával és a gazdag jegyzetanyaggal kiváló lehetőséget teremt arra, hogy a szövegek utat találjanak a jelenkori potenciális olvasókhoz, illetve kutatókhoz. Alapos és következetes textológiai munkával egy olyan hiányt sikerült pótolni, amellyel az irodalomtörténet-írás immár 250 éve adós. A fentebb kiemelt példák jól érzékeltetik, hogy a szövegkiadás nem pusztán ráirányítja a figyelmet Kalmár még mindig marginális helyzetű életművére, hanem az értelmezéséhez, átgondolásához is számos támpontot nyújt. Hegedüs a 2008-as kismonográfiájának bevezetőjében a következőképpen foglalta össze a Kalmár-életmű rá gyakorolt hatását: „úgy érzem, hogy a vele, illetve a műveivel való foglalkozás során nem csupán soha ki nem fejtett elméletét, filozófiáját, világképét stb. és Kalmár Györgyöt, a szerzőt sikerült egyre jobban megértenem, de – mint ahogy az egy hatni tudó filozófiai rendszertől elvárható – a világot is egy kicsit másképp látom.”⁹ Hegedüs tudományos életműve, illetve a hexameteres költemények közzététele felkínálja a lehetőséget, hogy egy kicsit mindannyian másként láthassuk a világot. □

ATLANTISZ KÖNYVSZIGET

1061 Budapest, Király utca 2., Anker Ház
Tel.: (36 1) 267 6258
E-mail: atlbook@t-online.hu
www.atlantiszkiado.hu